

Spółeczny wymiar radykałizacji

Czynniki wpływające na proces
radykałizacji młodych ludzi.

Wnioski z badań w projekcie „DARE”

Spis treści

Wstęp	3
Czym jest radykalizacja?	5
Radykalizacja jako proces	6
Typy radykalizacji	8
Wpływy nierówności społecznych na proces radykalizacji	10
Rola Internetu w procesie radykalizacji	14
Radykalizacja stadionowa - badania polskiego zespołu DARE	21
Kim jestem? - czyli problem tożsamości	24
Przeciw radykalizacji - proces przeciwdziałania i wyprowadzania z radykalizacji	26
DARE przeciw radykalizacji	27
Podcast i videocast	32

Wstęp

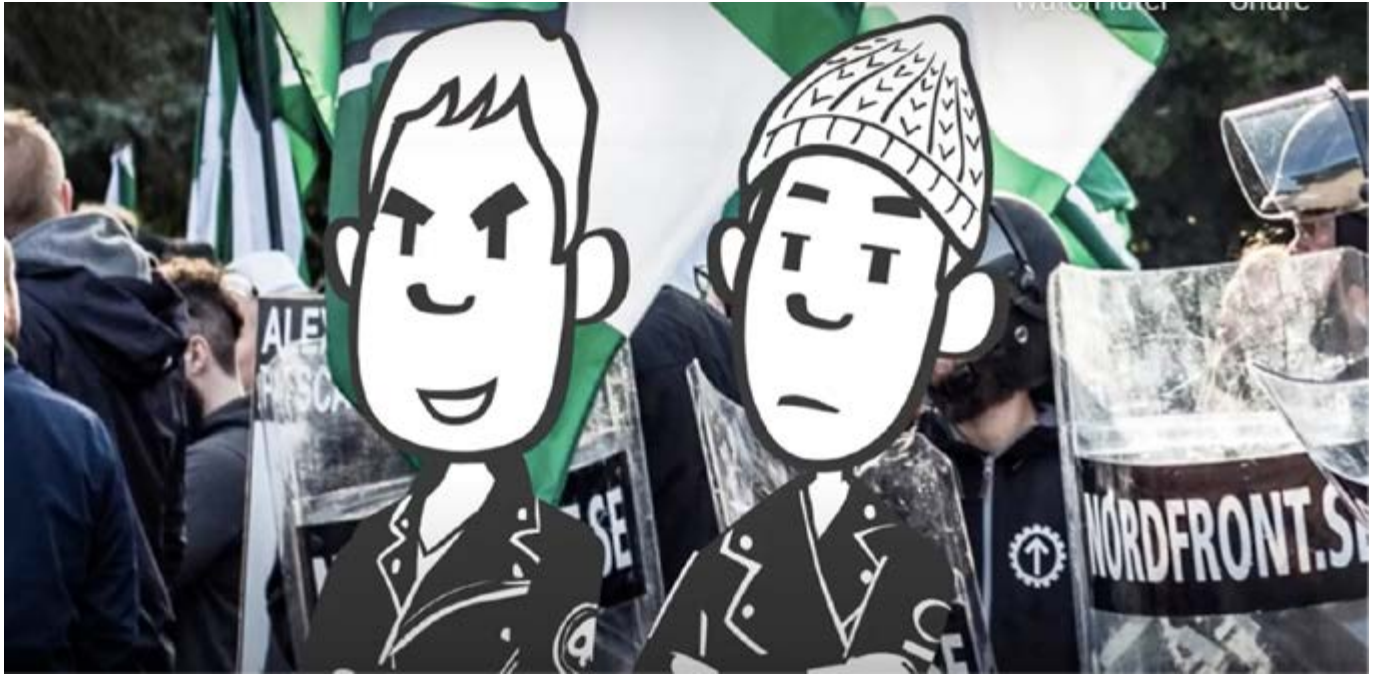
Opinia publiczna powinna być świadoma źródeł radykalizacji i związanych z nią niebezpieczeństw. Jest to ważny problem społeczny, który wystawia na próbę demokrację w Polsce. Sygnały świadczące o skali radykalizacji wśród młodzieży są wyraźne i dotyczą nie tylko naszego kraju. Potrzebne są dobrze przemyślane programy i działania, chroniące nas wszystkich przed poglądami i zachowaniami, których dynamika może doprowadzić do przemocy fizycznej i symbolicznej.

Niestety Internet doskonale sprawdza się w procesie pozyskiwania nowych członków przez radykalne środowiska, wykorzystujące fakt, że młodzi ludzie poszukują wyrazistej narracji, swoich nowych bohaterów oraz poczucia przynależności i wspólnoty. Radykalizacja wśród młodzieży i młodych dorosłych to również odpowiedź na brak uwagi, szacunku i pozytywnych wzorców w najbliższym otoczeniu. Internet daje przy tym poczucie anonimowości i bezkarności, a tworzone tą drogą środowisko zapewnia młodym ludziom różne rodzaje wsparcia, poczucie uczestnictwa i duchowe przywództwo.

Zrozumienie zjawiska radykalizacji było jednym z celów międzynarodowego projektu badawczego „Dialog o radykalizacji i równości” (DARE), finansowanego przez Unię Europejską z programu ramowego „Horyzont 2020”. Projekt, zakończony jesienią 2021 roku, skupił 17 partnerów z 13 krajów: Belgia, Francja, Chorwacja, Niemcy, Malta, Norwegia, Grecja, Polska, Holandia, Tunezja, Turcja, Wielka Brytania i Federacja Rosyjska. W czasie ponad czteroletniej realizacji projektu podjęto próbę zbadania ścieżek, prowadzących młodych ludzi do kontaktu z przekazami o charakterze radykalizującym. Dzięki temu zidentyfikowano czynniki mogące mieć wpływ na radykalizację młodzieży w różnych krajach.

Projekt DARE koncentrował się na ludziach młodych, luźno definiowanych jako osoby w wieku od 15 do 30 lat oraz na dwóch typach radykalizacji: islamistycznej i skrajnie prawicowej.

Projekt DARE koncentrował się na ludziach młodych, luźno definiowanych jako osoby w wieku od 15 do 30 lat oraz na dwóch typach radykalizacji: islamistycznej i skrajnie prawicowej. Badacze przeprowadzili dziesiątki wywiadów z młodymi ludźmi, rozmawiając o ich doświadczeniach życiowych, poglądach i powodach

uczestniczenia w grupach, które w różnych krajach uchodzą za radykalne. Osoby w tym przedziale wiekowym – zwłaszcza mężczyźni – są najbardziej narażone na działanie rekruterów ze środowisk ekstremistycznych i podatne na wchodzenie w proces przyjmowania skrajnych poglądów. Jest to bardzo ważny okres, w którym buduje się umiejętność samodzielnej oceny sytuacji i dokonuje wielu wyborów życiowych, rzutujących na dorosłe życie.

Celem projektu DARE było zrozumienie zjawiska radykalizacji, różniące się tym od przekazu medialnego, że wymaga dystansu poznawczego, który proponuje socjologia.

Celem projektu DARE było zrozumienie zjawiska radykalizacji, różniące się tym od przekazu medialnego, że wymaga dystansu poznawczego, który proponuje socjologia. Badacze dążyli do tego, aby z góry nie traktować radykalizmu jako piętna, które naznacza konkretną religię, poglądy polityczne, a przede wszystkim stygmatyzowaną w ten sposób grupę społeczną. Ważne było zbadanie przyczyn i czynników, sprzyjających społecznemu procesowi radykalizacji.

Czym jest radykalizacja?

Radykalizacja to proces, w ramach którego osoba lub grupa osób zaczyna przyjmować skrajne i prowadzące do różnych form przemocy ideologie lub przekonania, traktując je jako własne.

Czynniki sprzyjające radykalizacji to: wykluczenie społeczne, nierówności, polaryzacja poglądów politycznych, piętnowanie odmienności i mowa nienawiści.

Czynnikiem silnie wpływającym na proces radykalizacji są nierówności społeczne i kwestie tożsamościowe. Pogłębiające się podziały oraz subiektywne poczucie wyobcowania i niedopasowania prowadzą do działań przemocowych i ekstremizmu, naruszających podstawy ładu społecznego, czyli do odrzucenia obowiązujących norm społecznych. Z tego powodu polityczne eksploatowanie radykalizmu, towarzyszące np. populizmowi, jest niebezpieczne dla pokoju społecznego i demokracji.

Osoby zradykalizowane charakteryzują się odrzuceniem przyjętego przez społeczeństwo systemu wartości, u którego podstaw w demokracjach typu zachodniego leżą prawa człowieka i prawa obywatela. Czynniki sprzyjające radykalizacji to: wykluczenie społeczne, nierówności, polaryzacja poglądów politycznych, piętnowanie odmienności i mowa nienawiści. Można wyróżnić różne przejawy radykalizmu, których podłoże może być różne: religijne, ideologiczne, polityczne, psychologiczne, społeczne i kulturowe. Każde z nich łączy jeden czynnik - mogą prowadzić do ekstremizmu, a nawet do terroryzmu. Wśród badanych w ramach projektu DARE osób (np. we Francji) znalazły się też takie, które odbywały kary więzienia za stosowanie przemocy czy związki z organizacjami ekstremistycznymi.

Warto zauważyć, że pojęcie radykalizacji i ekstremizmu traktuje się często zamiennie, choć jest między nimi różnica. Proces radykalizacji polega na przyjęciu przez jednostkę lub grupę postaw uznawanych za skrajne, co może prowadzić do działań przemocowych, zarówno w sferze symbolicznej, jak i fizycznej. Ekstremizm jest niejako „krokiem dalej” - polega na zanegowaniu podstaw porządku społecznego. Może sięgać po polityczne, ideologiczne lub religijne uzasadnienia dla odrzucenia obowiązującej kultury i jej norm, albo zakwestionowania panującego ustroju politycznego. Ekstremizmem będą działania motywowane w różny sposób, zmierzające do siłowej zmiany podstaw funkcjonującego ładu społecznego. Aktualnym przykładem ekstremizmu jest porządek ideologiczny, polityczny, kulturowy i społeczny wprowadzany w Afganistanie przez Talibów.

Ekstremizm - działania zmierzające do zmiany podstaw funkcjonującego ładu społecznego.

Radykalizacja jako proces

Radykalizacja nie jest działaniem jednorazowym; jest procesem. Jednostka przechodzi przez poszczególne etapy, których czas trwania jest różny, ale łączy je to, że tworzą pewną sekwencję, i że wkraczają w nią z zasady ludzie młodzi, u których pojawia poczucie zagrożenia, poniżenia, niesprawiedliwego traktowania i krzywdy.

Na radykalizację składają się trzy rodzaje czynników (makrostruktury, mikrostruktury i cechy jednostkowe) które działając łącznie, znacznie ją przyspieszają.

Na radykalizację składają się trzy rodzaje czynników (makrostruktury, mikrostruktury i cechy jednostkowe) które działając łącznie, znacznie ją przyspieszają.

Pierwsza grupa to warunki makrostrukturalne, społeczne, polityczne lub ekonomiczne. Bezrobocie sprzyja radykalizacji, ale może okazać się, że kulturowo ugruntowana i politycznie podsycana niechęć wobec obcych nasila ten proces. Druga grupa czynników to mikrostruktury, czyli grupy rodzinne, towarzyskie, sąsiedzkie, rówieśnicze, oddziałujące bezpośrednio na jednostkę, czy to ją marginalizując czy - wręcz przeciwnie - wciągając do środka. Trzecią grupą czynników są cechy jednostkowe, takie jak osobowość, indywidualne doświadczenie albo przeżyta trauma.

Proces radykalizacji może, choć nie musi, wiązać się z naruszeniem prawa, przestępstwami, w tym także przestępczością zorganizowaną lub z terroryzmem. Może mieć różne podłoża: religijne, ideologiczno-polityczne, narodowościowe, etniczne czy tożsamościowe. Bez względu na przyczynę, radykalizacja z reguły przebiega w podobny sposób, umacniając nastawienie antysystemowe.

Istotny jest fakt, że w ramach tego procesu działania przemocowe przyczyniają się do wzmocnienia związku z grupą, co bywa odpowiedzią

Na radykalizację składają się trzy rodzaje czynników (makrostruktury, mikrostruktury i cechy jednostkowe), które działając łącznie, znacznie ją przyspieszają

na poszukiwanie akceptacji i chęć wykazania się. Zdobyć aprobatę grupy, która się radykalizuje, może wymagać przekraczania ogólnie przyjętych norm społecznych. Taką podstawową normą jest unikanie przemocy – fizycznej i symbolicznej.

Radykalne poglądy prowadzą do uznania za wroga służby państwowe, stojące na straży porządku, czyli przede wszystkim policję. Dominujący w zradykalizowanych grupach system patriarchalny, szowinizm czy seksizm ułatwia działania przestępcze, takie jak handel narkotykami, handel ludźmi, stręczycielstwo lub przemyt ludzi. Proces radykalizacji wiąże się z kilkoma zjawiskami natury psychologicznej – myślenie ulega zawężeniu, następuje zniekształcenie obrazu świata, w którym pojawiają się różne koncepcje spiskowe. Duży wpływ na intensywność zjawisk zachodzących w grupach mają ich wyżej usytuowani członkowie. Jednostka ma poczucie misji, której większość społeczeństwa nie rozumie i nie pochwala. W osobie będącej w procesie radykalizacji wzrasta poczucie wyobcowania, co jeszcze silniej wiąże ją z grupą, w której jest rozumiana i akceptowana.

Proces radykalizacji wiąże się z kilkoma zjawiskami natury psychologicznej – myślenie ulega zawężeniu, następuje zniekształcenie obrazu świata, w którym pojawiają się różne koncepcje spiskowe.

Typy radykalizacji

Radykalizacja staje się udziałem różnych grup w wielu krajach, co potwierdziły badania w ramach projektu DARE. Radykalizm ma także swoje odmiany, zależne od natężenia konfliktów wewnętrznych i sposobu ich rozwiązywania - faktycznego lub pozornego.

Czynnikiem dominującym może być jawnie eksponowany etnonacjonalizm, podsycający zadawnione konflikty, w których dzieli się ludzi na prawdziwych Polaków czy Niemców, w których żyłach płynie czysta krew, i tych mieszkańców Polski lub Niemiec, którzy nie są uznawani za część narodu. Inny podział może mieć podłoże religijne, w którym przeciwstawia się np. tradycję katolicką zagrażającemu naszej tożsamości kulturowej islamowi. Najczęściej to właśnie ta odmienność obyczajowa będzie prowadziła do napięć, piętnowania i prześladowania. Istnieją również kraje, w których radykalizacja ma charakter ideologiczny, odpowiadający podziałowi na prawicę i lewicę, kiedy po obydwu stronach aktywizują się formacje skrajne. U podstaw różnych rodzajów radykalizacji można odnaleźć pewne wspólne elementy: dążenie do naprawy zepsutego świata, wiarę w proste rozwiązania, idealizm, antyelitaryzm oraz bunt przeciwko narzuconej władzy. Ważną rolę odgrywa także figura „wroga”, „obcego”, która scala zradykalizowane grupy.

Radykalizacja staje się problemem społecznym już nie tylko w Europie, gdzie demokracja wydaje się słabnąć, ustępując miejsca coraz poważniejszym kryzysom, ruchom separatystycznym czy bezkrwawym „wojnom domowym”, towarzyszącym postępującej polaryzacji. Dlatego badacze społeczni poświęcają coraz większą uwagę procesom, które przyczyniają się do pogłębienia chaosu i utraty bezpieczeństwa. Toczące się konflikty (zbrojne, religijne, kulturowe, ideologiczne) przyczyniają się do wzmożonej migracji. Napływająca do Europy fala migrantów często budzi wśród miejscowych niepokój i niechęć. Narasta przekonanie, że sfera pomocy społecznej się kurczy, ponieważ obsługuje przybyłych. W czasie pandemii narasta lęk o własną przyszłość i wzmacnia się negatywne nastawienie społeczeństwa do obcokrajowców. Brak perspektyw na lepsze jutro jest dotkliwy szczególnie dla młodych ludzi, próbujących znaleźć swoje miejsce na rynku pracy. Młode pokolenie zaczyna szukać środowiska, w którym będzie mogło zawalczyć o swoją przyszłość. Radykalne grupy wskazują winnych i podsuwają proste rozwiązania, głosząc hasła fundamentalistyczne, ksenofobiczne czy neofaszystowskie.

Radykalne grupy wskazują na winnych i podsuwają proste rozwiązania, głosząc hasła fundamentalistyczne, ksenofobiczne czy neofaszystowskie.

Można mówić o trzech rodzajach radykalizacji.

W pierwszym przypadku mówimy o skrajnej prawicy, której radykalizacja bierze swój początek w hasłach obrony tożsamości narodowej, etnicznej i rasowej.

Znajduje swój ideologiczny wyraz w nacjonalizmie, białym suprematyzmie albo w rasizmie, a w najbardziej ekstremalnej formie w faszyzmie. Kluczowym składnikiem tych różnych form ideologicznych jest „czystość” odnosząca się do narodu lub rasy. Wrogiem są przede wszystkim mniejszości etniczne i narodowe, imigranci oraz formacje polityczne, określane jako lewackie lub liberalne. Przykładem tragicznych wydarzeń dokonanych na tle radykalizacji o tym podłożu ideologicznym były ataki terrorystyczne, których sprawcami byli Andreas Breivik oraz Brenton Tarrant.

Drugi rodzaj postępującej radykalizacji ma u swego podłoża poglądy skrajnie lewicowe, skierowane przeciwko kapitalizmowi, wielkim korporacjom i globalizacji.

To różnorodne środowisko tworzą anarchiści, maoiści, trockiści czy zwolennicy marksizmu-leninizmu. Właśnie z tych formacji w latach siedemdziesiątych XX wieku wyłoniły się grupy terrorystyczne, z których najbardziej znane w Europie były Czerwone Brygady oraz RAF, nazywana również Grupą Baader-Meinhof.

Trzeci typ radykalizacji ma swój początek w religii, uznawanej przez swych wyznawców za jedyną prawdziwą i wiarygodną.

W tym środowisku znajdziemy fundamentalistów, którzy nie odwołują się do żadnej ideologii ale uważają, że należy bronić religii, stojącej na straży moralności i tradycji. Często zwykli ludzie, nie odwołujący się do żadnej ideologii, radykalizują się w obliczu odczuwanego zagrożenia w stosunku do swojej tożsamości, której trzon stanowi wyznawana religia.

Wpływy nierówności społecznych na proces radykalizacji

Z badań zespołu DARE wynika, że zradykalizowaną młodzież łączy poczucie krzywdy. Czuje ona, że jest zbędna, mało istotna dla władz publicznych wszystkich szczebli. Według niej, niechęć przejawia się także w sposobie ukazywania jej w mediach, traktowania w środowisku pracy, w szkole czy w życiu codziennym.

Zarówno wyniki badań ilościowych jak i jakościowych, które zostały przeanalizowane w ramach realizacji projektu DARE wskazują, że związek między nierównością, a radykalizacją nie jest jasno określony i spójny. Warto jednak zauważyć, że związek między nierównością subiektywną (postrzeganą), a radykalizacją jest bardziej znaczący niż w przypadku nierówności obiektywnej (rzeczywistej). Oznacza to, że osoby, które postrzegają siebie jako ofiary nierówności społecznych są bardziej podatne na radykalizację, niż osoby żyjące w takich samych warunkach, lecz nie podzielające tych odczuć.

Drugim ważnym wnioskiem wynikającym z badań zespołu DARE było podważenie poglądu, że nierówność społeczno-ekonomiczna jest dominującym bodźcem przyczyniającym się do radykalizacji. Okazało się jednak, że to czynniki społeczno-polityczne (np. związane z prawami i wolnościami obywatelskimi) odgrywają kluczową rolę w procesie radykalizacji, a już zwłaszcza subiektywne (postrzegane) czynniki społeczno-polityczne, takie jak odczucie bycia „uciszonym” lub odmowa udziału w debacie politycznej.

Nierówność to postrzegany (subiektywny) lub rzeczywisty (obiektywny) niesprawiedliwy podział dóbr, zasobów, władzy i możliwości. Nierówności

społeczno-ekonomiczne odnoszą się w szczególności do nierównego podziału dóbr ekonomicznych, takich jak dochód, aktywa, bogactwo, kapitał i standard życia. **Nierówności społeczno-polityczne** odnoszą się do strukturalnych niedogodności wynikających z rozwarstwienia społecznego, np. strukturalnego niskiego statusu grupy lub dyskryminacji ze względu na przynależność do określonej grupy społecznej (np. dyskryminacji niektórych mniejszości etnicznych lub religijnych) i mogą przejawiać się również w nierównościach w reprezentacji politycznej oraz prawach ustawowych i obywatelskich.

Poczucie niesprawiedliwości

Etnograficzne studia przypadków pozwoliły zbadać, jakie doświadczenia subiektywnie postrzeganej niesprawiedliwości i nierówności kierują ludzi na drogę ku radykalizacji oraz jakie czynniki zachęcają lub zniechęcają do przemocy. **Subiektywnie postrzegane nierówności były odczuwane na poziomie indywidualnym, grupowym i instytucjonalnym.** Na każdym z tych poziomów mogły one wywołać poczucie izolacji i frustracji. Osoby z badanych środowisk zgłaszały, że doświadczały nierówności podczas **interakcji w miejscach publicznych** (w wolnym czasie, w transporcie publicznym), w **kontakcie z władzami, w mediach i dyskursie publicznym, w mieszkalnictwie i miejskiej przestrzeni publicznej, w pracy lub w szkole, w życiu prywatnym** (np. wśród członków rodziny lub przyjaciół, którzy nie akceptują ich powiązań religijnych/politycznych) oraz ze względu na **tożsamość i przynależność do różnych grup.**

Projekt DARE koncentrował się na dwóch nurtach ekstremizmu: islamistycznym i skrajnie prawicowym. Co ciekawe, respondenci z obu tych grup zgłaszali krzywdy i skargi charakterystyczne dla swojego środowiska, uzasadniając je w bardzo podobny sposób – subiektywnie postrzeganą i doświadczaną niesprawiedliwością. Te subiektywnie postrzegane nierówności zostały przeanalizowane przez zespół DARE w trzech wymiarach: **systemowym, ideowym i kontekstowym.**

Pierwszy z nich – **niesprawiedliwość systemowa – pojawia się najczęściej w przypadku wejścia w interakcję z instytucjami społecznymi i politycznymi, kiedy dają o sobie znać strukturalnie reprodukowane nierówności, za co zdaniem uczestników badania, odpowiedzialność ponosi państwo.**

Respondenci z obu środowisk postrzegają sądownictwo karne i systemy prawne jako nastawione przeciwko nim. Osoby związane z grupami skrajnie prawicowymi często przytaczały przykłady niesprawiedliwego traktowania w porównaniu z społecznościami imigranckimi lub lewicowymi działaczami politycznymi. Natomiast badani ze środowisk islamistycznych zakładali, że państwo w preferencyjny sposób podchodzi do „rodzimych” obywateli lub obywateli z innych grup etnicznych.

Inną kluczową niesprawiedliwością systemową, na którą wskazują respondenci z obu środowisk, jest poczucie wyobcowania i marginalizacji, które towarzyszy uczuciu uciszenia, niewysłuchania lub odmowy dostępu do debaty politycznej. Ten zarzut jest szczególnie silnie wyrażany przez członków grup skrajnie prawicowych. Uważają oni, że ograniczanie im prawa do swobodnego wyrażania swoich opinii i próby zamknięcia przestrzeni dla wolności wypowiedzi są kluczowym czynnikiem radykalizacji.

Projekt DARE koncentrował się na dwóch nurtach ekstremizmu: islamistycznym i skrajnie prawicowym.

Respondenci ze środowisk islamistycznych bardzo często czują się dyskryminowani z powodu subiektywnie postrzeganych społeczno-ekonomicznych nierówności strukturalnych, których doświadczają w odniesieniu do ograniczonych możliwości zatrudnienia i nierównych płac, a także barier przestrzennych i braku mobilności ekonomicznej.

Przedstawiciele środowiska skrajnie prawicowego przeważnie nie atakują nierówności społeczno-ekonomicznych, uznając je za nieodłączny element codziennego życia. Za dysproporcje na tle społeczno-ekonomicznym obwiniają reżimy liberalne/lewicowe, które starając się „zaradzić” nierównościom, doprowadzają do tego, że potrzeby innych nie są traktowane priorytetowo. Ten wyraz żalu uwydatnia przenikanie się czynników społeczno-ekonomicznych i społeczno-politycznych. niesprawiedliwość strukturalna, taka jak korupcja państwa i niewłaściwa dystrybucja zasobów, jest bezpośrednio związana z domniemanymi skutkami społeczno-ekonomicznymi uprzywilejowania społeczności imigrantów, względem „rodzimych mieszkańców”.

Nierówności na tle ideowym przejawiają się w sposobie, w jaki poszczególne osoby postrzegają świat, system wartości oraz jakie znaczenie przypisują symbolom ważnym dla ich tożsamości.

Są one najczęściej artykułowane jako potrzeba obrony tożsamości indywidualnej i grupowej, kultury, tradycji, religii lub przynależności ideologicznej przed subiektywnie postrzeganymi zagrożeniami. Osoby, które czują się wyobcowane lub społecznie pozbawione praw obywatelskich czasami dołączają do grup oferujących zrozumienie i obiecujących zachować, chronić i promować to, co ich zdaniem jest zagrożone.

Osoby, które czują się wyobcowane lub społecznie pozbawione praw obywatelskich czasami dołączają do grup oferujących zrozumienie i obiecujących zachować, chronić i promować to, co ich zdaniem jest zagrożone.

Zachowanie silnego poczucia tożsamości zbiorowej, opartej na wspólnych wartościach i postawach, jest szczególnie ważne dla przedstawicieli grup skrajnie prawicowych. Różnorodność rasowa jest uważana przez nich za kluczowe zagrożenie dla społeczeństwa, a etniczna jednorodność społeczeństwa (biały Europejczyk) za atut. W związku z tym wiele osób z tych środowisk, szczególnie dotkliwie odczuwało politykę migracyjną swojego kraju. Uważali oni, że ich tożsamość narodowa i kulturowa jest zagrożona z powodu napływu imigrantów i uchodźców – zwłaszcza muzułmanów – którzy, ich zdaniem niszczą społeczeństwo, narzucając swoją obcą kulturę i obyczaje.

Najczęściej przytaczany czynnik ideowy, skłaniający respondentów ze środowisk islamistycznych do wejścia na radykalne ścieżki wiąże się z ideą obrony globalnej wspólnoty islamskiej (umma). Trudna sytuacja wspólnoty, z którą się utożsamiają jest potężnym, symbolicznym i zbiorowym doświadczeniem niesprawiedliwości, które młodzi respondenci muzułmańscy wykorzystują, aby wykroczyć poza własne, osobiste doświadczenia dyskryminacji i odrzucenia.

Niesprawiedliwość kontekstowa wiąże się z szeregiem czynników środowiskowych i sytuacyjnych, tworzących otoczenie codziennego życia jednostki.

Młodzi muzułmanie radykalizują się, wskazując jako powód tego nierówność w zakresie zatrudnienia i dostępu do edukacji. Mieszkanie w zubożałych dzielnicach i kształtowanie negatywnego i krzywdzącego obrazu muzułmanów w mediach i dyskursie publicznym, tworzą kontekst ich życia codziennego. Poczucie wykluczenia pogłębia się wskutek ich stygmatyzacji w związku z zamieszkaniem w dzielnicach biedy i/lub uznanych za niebezpieczne.

Wśród respondentów ze środowisk skrajnie prawicowych można było dostrzec inne poczucie „wykorzenia”, powodujące wykluczenie. Podkreślali oni, że krajobraz ich miast zmienia się pod wpływem liberalnych polityk globalizacyjnych, takich jak imigracja czy rozmycie wartości chrześcijańskich. Według nich miasto „idzie w coraz to gorszym kierunku”, co wiąże się z przybyciem „nisko wykwalifikowanych migrantów ekonomicznych”, którzy są umieszczani w już i tak biednych obszarach i zamieniają je w getta.

Połączenie dwóch takich czynników, jak np. nierówność kontekstowa oraz niesprawiedliwość społeczno-ekonomiczna, prowadzi do sytuacji, gdy młody człowiek zostaje poddany „podwójnemu wykluczeniu”. W związku z tym poszukuje grupy i miejsca, w którym będzie czuł się zrozumiany i zaakceptowany. Takim „gościnnym środowiskiem” stają się właśnie grupy radykalne. W większości przypadków trajektoria ku radykalizmowi bierze swój początek w próżni społecznej i braku zakorzenienia jednostki w grupie rodzinnej, towarzyskiej lub zawodowej.

Połączenie dwóch takich czynników, jak np. nierówność kontekstowa oraz niesprawiedliwość społeczno-ekonomiczna, prowadzi do sytuacji, gdy młody człowiek zostaje poddany „podwójnemu wykluczeniu”.

Rola Internetu w procesie radykalizacji

Procesowi radykalizacji sprzyja komunikacja w sieci, a zwłaszcza media społecznościowe. W Internecie można znaleźć wszystko, od instrukcji zakupu broni lub konstrukcji materiałów wybuchowych po nieskończenie wiele grup reprezentujących wszelkie rodzaje skrajnych poglądów.

Okazuje się, że Internet ma duże znaczenie w przypadku obu rodzajów radykalizacji – zarówno skrajnie prawicowej, jak i islamistycznej. Osoby, z którymi rozmawiali badacze z zespołu DARE, napotykały radykalne treści w sieci niezależnie od tego, czy ich szukały, czy nie. Wiele z tych osób było również aktywnych w swoich internetowych środowiskach. Dwa wspomniane czynniki, **czyli kontakt z radykalnymi treściami oraz interakcje z radykalnymi środowiskami w Internecie są uznawane za kluczowe w procesie budowania ideologicznej tożsamości.** Dla niektórych sieć internetowa stanowi punkt wejścia do radykalnego środowiska.

Młodzi ludzie, którzy czują się osamotnieni lub niezrozumiani, szukają sprzymierzeńców w mediach społecznościowych. Ich aktywność w sieci to nie tylko baza nowych kontaktów, ale również doskonałe studia przypadków dla wyspecjalizowanych rekruterów, którzy bez większych przeszkód mogą znaleźć na portalach podstawowe informacje, aby zwerbować odpowiednich kandydatów.

Z badań zespołu DARE wynika, że Internet jest dla młodych ludzi strefą poszukiwania informacji, budowania poczucia przynależności oraz miejscem, w którym mogą pozwolić sobie na swobodę wypowiedzi.

Z badań zespołu DARE wynika, że Internet jest dla młodych ludzi strefą poszukiwania informacji, budowania poczucia przynależności oraz miejscem, w którym mogą pozwolić sobie na swobodę wypowiedzi.

Poszukiwanie informacji

Sieć internetowa postrzegana jest jako strefa dostępu do alternatywnych informacji. Źródła offline w ocenie wielu młodych są niewystarczające albo niegodne zaufania. Według środowisk skrajnie prawicowych media tradycyjne lub przywódcy polityczni nie przekazują w sposób rzetelny informacji o wydarzeniach, zjściach lub ideach, o których wiele mówi się za to w Internecie. W przypadku środowisk islamistycznych jednostki czują się ograniczone okrojonym zakresem perspektyw i interpretacji islamu przekazywanych im przez rodziców lub lokalne instytucje religijne. Bardziej radykalne interpretacje islamu są łatwiej dostępne w Internecie. Wielu młodych ludzi odrzuca zinstytucjonalizowane nauczanie religijne lub nauczanie starszych pokoleń na rzecz internetowych kaznodziejów lub „uczonych”, którzy głoszą salafizm.

Budowanie poczucia przynależności

Możliwość budowania poczucia przynależności lub zawierania kontaktów dla niektórych osób ze środowisk radykalnych jest ważna, zwłaszcza gdy doświadczyły one izolacji społecznej. Internet to często strefa społecznościowa, w której tworzą się sieci kontaktów oraz wspólnoty. Niektóre osoby opowiadają o poszukiwaniu więzi w Internecie i pozytywnych doświadczeniach związanych z poczuciem przynależności. Natomiast inni postrzegają takie zachowanie jako przejaw naiwności.

Swoboda wypowiedzi

Przedstawiciele środowisk skrajnie prawicowych uznają Internet za jedyne medium w którym mogą swobodnie przedstawiać swoje poglądy. Tam też szukają posłuchu i sojuszników. Uważają, że są „uciszani” w tradycyjnych mediach, a więc w sieci mają możliwość być „naprawdę sobą” i w związku z tym do sieci właśnie przenoszą swoją aktywność. Bardzo dużym zainteresowaniem cieszą się influencerzy (np. skrajnie prawicowi politycy) w roli obrońców prawdy. Ich wypowiedzi zastępują tradycyjne przekazy i stają się wiarygodnym źródłem dla radykalizujących się grup.

Niestety **treści znalezione w Internecie są też istotnym czynnikiem potęgującym poczucie niesprawiedliwości lub krzywdy.** Bardzo często mają one charakter emocjonalny i prowokacyjny. Obrazowość tych treści przyczynia się do pojawiania

się w odbiorcach takich emocji jak strach, niepokój i złość. Popularne są filmy, które często wykorzystują potężną estetykę do tworzenia apokaliptycznego tonu. Znaczna część treści dostępnych w Internecie skierowana do obu rodzajów radykalnych środowisk przedstawia narrację o niesprawiedliwości i kreuje poczucie, że nie należy siedzieć z założonymi rękoma i pozwalać, by takie zło trwało nadal. W środowiskach islamistycznych ofiarami są muzułmanie (w postrzeganiu globalnym), a w środowiskach skrajnie prawicowych - biali Europejczycy (chrześcijanie).

Do zrozumienia zjawiska radykalizacji zachodzącej w Internecie przyczynia się obserwacja tego, co dzieje się poza siecią. Do poszukiwania informacji online mogą skłonić doświadczenia pozainternetowe, takie jak osobiste relacje, kryzysy (w tym na tle moralnym), izolacja społeczna lub istniejące obawy. Napotkane treści mogą z kolei wzmacniać postawy i poglądy lub do reinterpretacji wydarzeń, kontekstów lub osobistych doświadczeń ze świata rzeczywistego. Kontakty online mogą być bodźcem do spotkań offline i na odwrót. Na rodzaje problemów, które znajdują oddźwięk w społecznościach internetowych, wpływa kontekst społeczno-polityczny. Treści online i offline wzajemnie się wzmacniają, ale też ograniczają.

Samoradykalizacja - rodzaj procesu radykalizacji, w którym osoba radykalizująca się sama inicjuje ten proces (w przeciwieństwie do bycia zwerbowaną przez radykalną organizację lub poprzez przynależność do radykalizującej się grupy).

skłaniać

Ilość radykalnych treści dostępnych w sieci: komentarzy, emocjonalnych prezentacji, wykładów czy tekstów umożliwia jednostce samodzielnie wkroczenie na ścieżkę radykalizacji. Lektura czy oglądanie materiałów video nacechowanych radykalnymi poglądami powoduje stopniową zmianę dotychczasowego sposobu myślenia i przyjęcie poznanych poglądów jako własnych, bez dociekania ich źródła czy rozważania kwestii wiarygodności. Proces samoradykalizacji oraz rekrutowania kandydatów do ekstremistycznych grup nie postępowałby tak szybko, gdyby nie media społecznościowe.

Wiele działań w obrębie Internetu służy zapewnieniu cyberbezpieczeństwa, jednak ilość treści oraz bardzo ograniczone możliwości ich cenzurowania czynią sieć internetową wymarzoną środowiskiem do prowadzenia działań

radyzalizujących. Dodatkowym wzmocnieniem tego procesu jest fakt, że w mediach społecznościowych stosowane są algorytmy, które w pierwszej kolejności pokazują ludziom treści podobne do tych już przez nich obejranych/ polubionych. To daje poczucie, że dany punkt widzenia dominuje. Zjawisko to nazywane jest „bańką informacyjną” lub „komorą pogłosową”.

Twitter

Twitter jest jednym z najpopularniejszych obecnie mediów społecznościowych, w którym tylko w pierwszej połowie 2021 roku zarejestrowanych było 330 milionów aktywnych użytkowników miesięcznie, z czego 134 miliony osób codziennie z niego korzystało. Badacze DARE poddali analizie twitterowy dyskurs ekstremistów skrajnie prawicowych i islamistycznych w 7 krajach europejskich. Badanie dotyczyło treści, które były publikowane na Twitterze w latach 2010-2019.

Zebrane wnioski dowodzą, że przy dużym zróżnicowaniu treści w publikowanych tweetach znalazły się wzmianki świadczące o istnieniu ekstremizmu internetowego. Jak doszło do tego, że publikowane apele nie zostały wychwycone przez moderatorów i organy zajmujące się usuwaniem nienawistnych przekazów? Okazało się, że skoro nie nawoływano w nich jawnie do działań przemocowych, to takie wiadomości nie zostały zauważone przez agendy odpowiedzialne za oczyszczanie internetowych publikacji ze szkodliwych i niebezpiecznych treści. Możliwość obejścia obowiązujących w sieci zasad poprzez „zaszycie” właściwej treści we względnie neutralnym przekazie bardzo utrudniała działanie tych agend.

W wyniku przeprowadzonych analiz badacze z zespołu DARE ustalili, że:

Analizowane konta na Twitterze zdecydowanie częściej mają charakter konfrontacyjny („przeciw”) niż aprobujący („za”). To uogólnione negatywne nastawienie jest bardziej widoczne w przypadku kont ekstremistów prawicowych niż w przypadku kont ekstremistów islamistycznych.

Członkowie grup skrajnie prawicowych wykorzystywali Twitter do manifestacji negatywnego nastawienia do imigrantów i islamu, a także krytyki istotnych kwestii związanych z polityką narodową i europejską. Wśród często poruszanych przez nich tematów pojawiają się: wysokość kosztów utrzymania, nastawienie do obcokrajowców i polityki migracyjnej czy problem zmiany klimatu. Z kolei członkowie grup islamistycznych bardzo często podejmowali temat sytuacji politycznej na Zachodzie oraz zaangażowania państw zachodnich na Bliskim Wschodzie. W ich dyskursie często goszczą również tematy religijne, dotyczące społeczności muzułmańskiej.

W twitterowym dyskursie silny akcent położony jest na przedstawianie tożsamości zbiorowej jako zagrożonej, a naruszenia i niesprawiedliwości opisywane są jako strukturalne, a nie przypadkowe.

Analizowane przez badaczy tweety środowiska skrajnie prawicowego odzwierciedlają obawę przed przyjmowaniem imigrantów, „islamizacją” oraz lęk przed atakami terrorystycznymi ze strony dżihadystów. Z kolei w środowiskach

islamistycznych publikowane są treści na temat dyskryminacji muzułmanów i uprzedzeń religijnych.

Państwo, system szkolnictwa i media postrzegane są jako jeden podmiot, który przyczynia się do powstawania zagrożeń lub im nie przeciwdziała.

Członkowie środowisk skrajnie prawicowych publikują wypowiedzi na temat rozmycia roli państwa, co ma być negatywnym skutkiem członkostwa w Unii Europejskiej, a także na temat stosowanej przez media i szkolnictwo poprawności politycznej. Zagrożeniem ma być więc promowanie równości bez względu na kraj pochodzenia, poglądy czy wyznawaną religię. Autorzy tych wypowiedzi uważają, że odkryli połączone działania polityków lewicowych, systemu edukacji i mediów, które mają na celu zatajenie zagrożenia ze strony imigracji i islamu.

Z kolei przedstawiciele grup islamistycznych krytykują podwójne standardy, prowadzące do niesprawiedliwego traktowania muzułmanów. Uważają, że ta grupa podlega o wiele bardziej surowej ocenie niż reszta zachodniego społeczeństwa, a równość praw dla wszystkich jest pozorna.

Narodowa historia, kultura lub religia są uważane za podstawę nowego porządku społecznego.

Przedstawiciele radykalnej prawicy odwoływali się do sylwetek historycznych bohaterów narodowych oraz wydarzeń historycznych. Wydzwięk publikowanych postów służył podkreśleniu czystości własnej nacji, zagrożonej przez islam. Radykalni islamiści częściej odwoływali się do treści religijnych (w tym oczywiście Koranu) jako nawoływania do życia w czystości oraz budowania na jej podstawie „tarczy”, mającej służyć ochronie przed konsumpcjonizmem i zdeprawowaniem Zachodu.

Przedstawiciele grupy postrzeganej jako aktualna klasa rządząca, zwłaszcza przywódcy polityczni, sędziowie i przedstawiciele mediów są wyśmiewani i wyszydzani. Tworzone są karykatury z ich wizerunkiem i stosowana jest wobec nich mowa nienawiści.

W okresie objętym badaniem aktywność prawicowych ekstremistów na Twitterze wzrosła, natomiast aktywność islamistycznych ekstremistów była rozproszona. Struktura sieci i rola osób kształtujących opinie (influencerów) także znacząco się różni.

W grupach prawicowych ekstremistów zaobserwowano dużą liczbę interakcji pomiędzy powiązаныmi ze sobą użytkownikami, którzy prowadzili dyskusje, wymieniali się lajkami i retweetowali. Co więcej, dużą popularnością cieszyły się treści publikowane przez prawicowych i antyimigranckich liderów politycznych, jak Trump, Bolsonaro, Salvini i Farage. W przypadku radykalnych islamistów zauważono rzadkie wchodzenie w interakcje w sensie wymiany informacji, polubień czy retweetów oraz brak tendencji wzrostowej dla tego typu aktywności. Badaczom nie udało się również zidentyfikować influencera popularnego w tym środowisku. Taki stan rzeczy można łatwo wytłumaczyć znacznymi ograniczeniami cenzorskimi dotyczącymi ekstremistycznych grup islamistów, które zostały wprowadzone w 2015 r. Okazało się wówczas, że Twitter służył im do jawnego

rekrutowania do ISIS oraz grup terrorystycznych. Po blokadach kont i ograniczeniach tego typu działań aktywność radykalnych islamistów znacznie spadła.

Badacze DARE przygotowali zestaw wskazówek, które mają za zadanie pomóc decydentom i praktykom, w tym administratorom mediów społecznościowych, w minimalizacji zagrożenia radykalizacją.

Przede wszystkim jednak zwrócili uwagę na **ogromne wyzwanie polegające na pogodzeniu inkluzywności z usuwaniem ekstremistycznych treści w tym serwisie**. Próba rozszerzenia kryteriów usuwania treści może być postrzegana jako kolejne działanie „elity” w kierunku uciszenia głosów sprzeciwu oraz ukrycia prawdy o zagrożeniach i niesprawiedliwości popełnianych wobec społeczności, z którą identyfikują się tweetujący. Może to raczej podsycać wściekłość, niż łagodzić ekstremizm. Oczywiście jest, że zdecydowana większość osób narażonych na kontakt z ideami ekstremistycznymi lub nawet aktywnie w nie zaangażowanych nie podejmuje nielegalnych działań. Jednocześnie jednak to rozpowszechniane przez nie skrajne treści mogą wpływać na osoby z grup ryzyka, skłaniając je do planowania i popełniania aktów brutalnego ekstremizmu. Już sam ten fakt powinien stanowić przesłankę do większej ostrożności w dopuszczaniu ekstremistycznych idei w serwisach internetowych.

Badacze DARE przygotowali zestaw wskazówek, które mają za zadanie pomóc decydentom i praktykom, w tym administratorom mediów społecznościowych, w minimalizacji zagrożenia radykalizacją.

Mając powyższe na uwadze, zarekomendowane zostały poniższe aktywności:

Po pierwsze - konieczna jest poprawa metody diagnozowania ekstremizmu internetowego. W tym celu należy stworzyć ujednoliconą instrukcję opisującą wspólne cechy, jakie mają treści o podłożu ekstremistycznym publikowane w Internecie. Ważne, by ta uwzględniała wszystkie odmiany ekstremizmu. Istotnym jest także zrozumienie celowości działań podejmowanych przez ekstremistów oraz przewidywanie skutków, jakie może nieść za sobą propagowana ideologia. Ponadto należy określić cechy członków grup najbardziej podatnych na wejście w proces radykalizacji. Główne założenia polityki muszą wykraczać poza samą kontrolę treści online. Jej możliwą skuteczność należy rozważyć w kontekście procesów radykalizacji zachodzących w świecie offline oraz ryzyka wystąpienia ostrego sprzeciwu wobec masowego usuwania treści internetowych lub zakazywania dostępu do nich poszczególnym użytkownikom.

Po drugie - niezmiernie ważne jest promowanie dialogu zamiast stosowania kontrnarracji lub usuwania treści, a ponadto umiejętne prowadzenie argumentacji skierowanej do tych, którzy protestują przeciwko ograniczaniu wolności słowa. Obecnie stosuje się wyłącznie metodę polegającą na dopuszczaniu wszelkich treści i następnie ich blokowaniu i/lub usuwaniu kont użytkowników, którzy złamali zasady.

Alternatywne wizje powinny być traktowane z powagą, choćby przez wzgląd na ich konsekwencje. Treści uznawane za prawdziwe mogą mieć faktyczne następstwa bez względu na to, czy są zgodne z rzeczywistością, czy też nie. W walce z ekstremizmem internetowym bezpośrednie negocjowanie lub deprecjonowanie opinii poprzez określanie ich mianem „fake news” (fałszywych

wiadomości) czy też teorii spiskowych może przynieść efekt odwrotny od zamierzonego. W dłuższej perspektywie najskuteczniejszy może być szczerý dialog obejmujący krytyczną analizę głoszonych przez ekstremistów wizji.

Po trzecie - warto wprowadzić narzędzia edukacyjne wspierające walkę z ekstremizmem w sieci.

Użytkownicy mediów społecznościowych powinni mieć dostęp do materiałów szkoleniowych pokazujących, w jaki sposób rozpoznać niebezpieczne, podprogowe komunikaty. Ważne, aby przy tej okazji umacniać w użytkownikach sieci cechy niezbędne do zachowania postawy umiarkowanej, czyli: samoświadomość, empatię, odpowiedzialność za słowo i odwagę cywilną.

Po czwarte - należy dopuścić do zderzenia argumentów przedstawicieli różnych środowisk,

w których prezentowane są odmienne poglądy i promować kontakty między nimi. Choć takiej wymianie zdań prawdopodobnie będzie towarzyszyć agresja, to możliwość porównania swoich poglądów z przeciwnymi może okazać się szansą na refleksję. Zradykalizowane grupy nie tylko chcą być wysłuchane, ale także deklarują gotowość uczestniczenia w dyskusji.

Radykalizacja stadionowa - badania polskiego zespołu DARE

Kibice piłki nożnej oddani polskim klubom - niezależnie od tego, czy chodzi o ekstraklasę czy ligę okręgową - od pewnego czasu mają złą opinię i w mediach określani bywają mianem „kiboli”. Sami siebie nazywają „fanatykami”, dając w ten sposób wyraz swojemu bezgranicznemu przywiązaniu do barw klubowych.

W ostatnich latach ich wizerunek w mediach jest nieco bardziej zróżnicowany, na co wpływają z jednej strony skuteczne akcje zwalczania chuligaństwa stadionowego, a z drugiej wciągnięcie klubowych kibiców w orbitę polityki. Polaryzacji politycznej w Polsce towarzyszy niestety odmiennie ukazywany wizerunek „fanatyków” - w zależności od zabarwienia politycznego mediów, które o nich mówią.

Przeciętny obywatel nie odróżnia chuliganów, nawiązujących do brytyjskiego pierwowzoru, od ultrasów, tworzących barwne „oprawy stadionowe”, które - co trzeba zauważyć - bywają agresywne, ksenofobiczne i rasistowskie. W rozmowach prowadzonych przez polskich badaczy z zespołu DARE radykalni kibice często dystansowali się wobec medialnej narracji, która podkreśla ich działania przemocowe i jednocześnie nie pokazuje przykładów społecznego zaangażowania i działalności charytatywnej prowadzonej przez stowarzyszenia kibicowskie. „Fanatycy” zdają się nie zauważać, że obraz „kiboli” w mediach ma swoje źródła - demonstrowana przez nich przemoc budzi wiele obaw znacznej części opinii publicznej (w tym dziennikarzy) i stoi w sprzeczności z przyjętymi regułami życia społecznego. Używanie przez nich siły w starciach z innymi kibicami i policją oraz notoryczne niszczenie mienia publicznego rodzi obawy o łatwość przekroczenia kolejnych granic, gdy znajdą do tego odpowiednie - np. ideologiczne - uzasadnienie. Wyrazem ekstremizmu są np. stadionowe i klubowe symbole, hasła czy rytuały utrzymane w duchu faszystowskim. Jest również prawdą, że o ile większość fanatyków

„Fanatycy” zdają się nie zauważać, że obraz „kiboli” w mediach ma swoje źródła - demonstrowana przez nich przemoc budzi wiele obaw znacznej części opinii publicznej (w tym dziennikarzy) i stoi w sprzeczności z przyjętymi regułami życia społecznego

woli nie wypowiadać się na tematy polityczne lub ideologiczne, to sami od siebie wymagają doskonalenia w sztukach walki, zarówno legalnych (MMA), jak też w ulicznych starciach z policją lub z wrogim klubem.

Czytelnicy gazet i serwisów internetowych wiedzą, czym są „ustawki”, które bywały organizowane w odludnych miejscach. Występowały w nich wyspecjalizowane ekipy, które można nazwać „bojówkami”. Choć nie miały politycznego charakteru, to przywoływały najgorsze skojarzenia z bojówkami politycznymi. „Ustawki” odbywały się najczęściej bez ostrych narzędzi, choć ten swoisty kodeks nie był przestrzegany przez „fanatyków” wszystkich klubów piłkarskich. Socjologowie zwykli opisywać te zachowania z poznawczym dystansem – jako plemienne rytuały. Jeden z najważniejszych tego typu rytuałów polega na wykradaniu flag klubowych, a nawet ich paleniu na trybunach stadionów wrogich klubów. Niestety, te „męskie zabawy” prowadziły także do okaleczeń, a nawet śmierci.

Socjologowie zwykli opisywać te zachowania z poznawczym dystansem – jako plemienne rytuały. Jeden z najważniejszych tego typu rytuałów polega na wykradaniu flag klubowych, a nawet ich paleniu na trybunach stadionów wrogich klubów.

W dążeniu do zrozumienia procesu radykalizacji wśród grup kibiców analizie poddaje się trzy jego wymiary. Pierwszy wymiar, nazywany „strukturalnym” szuka przyczyn radykalizacji różnych grup w strukturze społecznej, z uwzględnieniem nierówności społecznych. Drugi – „kulturowy” – wiąże proces radykalizacji z socjalizacją i problemem tożsamości. Trzeci – uzupełniający niejako dwa pierwsze – koncentruje się na radykalizacji poprzez ideologię.

Przeprowadzone badania pokazały, że skupienie się tylko na jednym z tych wymiarów nie wystarczy, aby zrozumieć i opisać trajektorie radykalizacji „fanatyków”. Kibice piłkarscy (w większości mężczyźni), z którymi rozmawiali badacze z zespołu DARE, są przedstawicielami różnych grup społecznych i należą do różnych klas społecznych, co zaprzecza stereotypowi kibica, który wywodzi się z marginesu społecznego lub warstw o najniższych dochodach. „Fanatycy” pochodzą zarówno z klasy średniej, jak i zróżnicowanych środowisk robotniczych. Pomimo braku bezpośredniego nawiązania do nierówności społecznych, można znaleźć w wypowiedziach „fanatyków” dwa odniesienia do wymiaru „strukturalnego”, czyli kwestii zróżnicowania społecznego i nierówności. Po pierwsze jest to miejsce spotkań – osiedle, blokowisko, które wyznacza ich „świat”, różniący się od „świata metropolitarnego”. Po drugie ich „relacje z państwem” nie są przyjazne i z rozmów z kibicami można odczytać wprost wrogość wobec policji jako instytucji reprezentującej porządek społeczny. Jedna z badanych osób, opisując postawę policji oraz jej rolę w społeczeństwie, powiedziała, że „policja jest bardziej zainteresowana nałożeniem na nas grzywny niż faktyczną pomocą” i że stanowią „niepotrzebną część naszego kraju”.

W jaki sposób „fanatycy” odnosili się do kluczowej dla projektu DARE kwestii tj. radykalizacji? Niektórzy zgadzali się, że należy podjąć dyskusję: „Problem istnieje i musimy o nim porozmawiać. Radykalizujemy się w różnych aspektach życia. Muszę przyznać, że pod pewnymi względami dotyczy to również mnie”. Przy czym nie chcieli, by utożsamiać ich z ekstremistami: „Dla mnie z radykalizmem

kojarzą się głównie terroryści, a nie grupy fanowskie”. „Fanatycy” postawę radykalną opisują na swój sposób, mówiąc, że są daleko od polityki lub ideologii. Co może zaskakiwać, twierdzą, że można mieć pozytywne podejście do radykalizmu. Dla nich bycie radykalnym oznacza gotowość do zaryzykowania własnego życia. Jeden z nich ujął to w następujący sposób: „Dla mnie radykał to ktoś, kto gorliwie przestrzega swojej wiary i jest w stanie zrobić dla niej wszystko, dla tej wiary. (...) Czyli człowiek jest w stanie poświęcić najcenniejszą rzecz w swoim życiu, czyli swoje życie, prawda?”.

Jak zatem wytłumaczyć, że to właśnie „fanatycy” są motorem Marszów Niepodległości w Warszawie lub we Wrocławiu, będących okazją do przekraczania granicy pomiędzy patriotyzmem a nacjonalizmem? Czy to nie oni powołali Straż Narodową, gotową późną jesienią 2020 r. roku bronić polskich kościołów przed domniemanym atakiem ze strony feministek i „środowisk LGBT”? Odpowiedzi na te pytania dostarcza **obserwacja dynamiki procesu radykalizacji**. Jego początek to poczucie wyobcowania, krzywdy i marginalizacji, które towarzyszą części młodych ludzi, nie tylko w Polsce. W społeczeństwie, w którym nierówności wydają się nieprzekraczalną barierą, gdzie konflikty społeczne się zaostrzają – panują sprzyjające warunki dla radykalizacji. Jej kluczowym objawem jest szukanie wroga. Wrogiem wewnętrznym będą mniejszości seksualne, etniczne lub narodowe, a także elity piętnowane przez populistów. Wrogiem zewnętrznym może być biurokracja unijna, spisek międzynarodowy przeciwko Polsce, globalizacja lub dekadenska Europa.

Tradycyjne wzory zachowań ulegają erozji, co dotyczy w równym stopniu przestrzegania prawa oraz zmieniającego się wzorca męskości, którego szuka w swoim otoczeniu młody mężczyzna. W sytuacji anomii, rozpadu więzi społecznych i upadku wielu tradycyjnych norm budowanie tożsamości jest bardzo trudne. Choć rodzina jest nadal wartością centralną dla fanów i fanek klubowego futbolu, to wymagania, jakie stawia młodemu mężczyźnie jej stworzenie i utrzymanie, są w Polsce trudne do spełnienia, zwłaszcza gdy myśli się o stabilnej pracy i własnym mieszkaniu. W sytuacji utrzymujących się nierówności wspólnota narodowa wyłania się jako najważniejsza, zapewniając przy tym klarowny podział na swoich i obcych. Można mówić o efekcie „zoomu” lub „powiększenia”, dzięki któremu honor, odwaga oraz inne cechy kulturowane przez kibiców w postaci plemiennych rozgrywek czy rytuałów, tworzą podatny grunt dla rozwijania narodowej mitologii. W ten sposób barwy klubowe ustępują miejsca barwom narodowym. „Fanatycy” czują się prawdziwymi patriotami, którzy utożsamiają się z heroiczną historią Polski, co pozwala na przejęcie narodowej symboliki i zbudowanie na niej swojej indywidualnej tożsamości. Świadczą o tym między innymi tatuaże, którymi kibice Legii Warszawa manifestują poczucie ciągłości z bohaterami Powstania Warszawskiego. Młody człowiek, podążając tą drogą, może z dumnego kibica swojego klubu piłkarskiego stać się „prawdziwym Polakiem”. Odmawia przy tym obcym prawa do uważania się za członków narodowej wspólnoty, ponieważ nie spełniają definicji etno-nacjonalizmu, w której czystość krwi splata się z hasłem „Bóg, honor, ojczyzna”, pojawiającym się w trakcie Marszów Niepodległości.

Choć rodzina jest nadal wartością centralną dla fanów i fanek klubowego futbolu, to wymagania, jakie stawia młodemu mężczyźnie jej stworzenie i utrzymanie, są w Polsce trudne do spełnienia, zwłaszcza gdy myśli się o stabilnej pracy i własnym mieszkaniu.

Kim jestem? - czyli problem tożsamości

Radykalni kibice klubowi, czyli „fanatycy” rekrutują się często z klasy średniej. Nieprawdą jest, że większość z nich należy do spauperyzowanych środowisk robotniczych. Katalizatorem wejścia w szeregi fanatycznych kibiców nie jest pochodzenie, ani przynależność klasowa, tylko silna potrzeba więzi i przynależności.

Fanatyczni kibice nie tylko w Polsce, ale i na świecie utożsamiani są z silnie zmobilizowaną grupą, charakteryzującą się określoną ideologią, ekstremalnym zachowaniem, silnym poczuciem tożsamości narodowej i skłonnością do przemocy. W wielu częściach świata są jednym z najbardziej aktywnych środowisk podatnych na absorpcję skrajnie prawicowych poglądów, które zbliżają młodych ludzi do ekstremizmu politycznego. Środowiska te składają się przede wszystkim z młodych mężczyzn, którzy mają potrzebę udowodnienia swojej siły i męskości. Ten sam proces zakorzenienia i poszukiwania męskiej tożsamości znajdujemy w obu walczących ze sobą ekstremizmach: wśród „narodowców” i dżihadystów. Zdaniem amerykańskiego badacza radykalizmu (Michaela Kimmela): „Nie możemy w pełni zrozumieć gwałtownych ruchów ekstremistycznych bez analizy płci. A co więcej, nie możemy odpowiednio sprostać temu wyzwaniu bez zrozumienia, jak płć - męskość - jest tak głęboko i intymnie wpleciona w doświadczenie uczestników”.

„Nie możemy w pełni zrozumieć gwałtownych ruchów ekstremistycznych bez analizy płci. A co więcej, nie możemy odpowiednio sprostać temu wyzwaniu bez zrozumienia, jak płć - męskość - jest tak głęboko i intymnie wpleciona w doświadczenie uczestników”.

Michael Kimmel

Wśród polskich „fanatyków” znaczną grupę stanowią mężczyźni jawnie manifestujący postawy antyimigranckie i homofobiczne. Skrajne nastroje podsycają przedstawiciele działających w środowisku kibicowskim grup politycznych, takich jak ONR. Wszystkie grupy radykalne, nawet najbardziej odmienne, łączą jedno

- wizerunek wroga. Dla fanatyków będą to kibice zwaśnionej drużyny, policja, mniejszości etniczne, narodowe, rasowe oraz środowisko LGBT. W mniejszym lub większym stopniu sprzyja temu populizm, który kreuje postać wroga i umacnia swoje wpływy dzięki polaryzacji nastrojów społecznych. W ostatnim czasie w Polsce takim nowo wykreowanym wrogiem, obok imigrantów, stało się środowisko LGBT, które w czasie kampanii wyborczej było piętnowane przez wielu polityków obecnej partii rządzącej. Dla przedstawicieli radykalnych kibiców mężczyzna homoseksualny jest całkowitym przeciwieństwem cnót i cech, jakie powinien w ich rozumieniu posiadać prawdziwy mężczyzna. W ich przekonaniu jest człowiekiem „nieproduktywnym” dla narodu, gdyż z racji swojej orientacji nigdy nie założy rodziny i nie spłodzi dzieci. Charakteryzuje go delikatność, zniewieściałość i bezsilność. Skrajni kibice walczą z takimi oznakami słabości poprzez atak, jednocześnie udowadniając, że ich męska grupa jest symbolem siły.

Silnie zhierarchizowana i spójna wewnętrznie grupa „fanatyków” przyciąga mężczyzn, którzy przejawiają potrzebę przynależności. Wielu z nich poszukuje również alternatywy dla wzorca mężczyzny wyniesionego z domu. Często takim „zastępczym ojcem” staje się lider grupy, osoba dla niej zasłużona, z reguły silny psychicznie i fizycznie mężczyzna. Lider jest wzorem męstwa, także w sensie specyficznie pojętej odwagi. W tym środowisku uznanie zdobywa się w walce na pięści lub poprzez kradzież flagi wrogiego klubu. Kibicowska hierarchia przypomina ugrupowania militarne, gdzie liczy się lojalność i posłuszeństwo.

Silnie zhierarchizowana i spójna wewnętrznie grupa „fanatyków” przyciąga mężczyzn, którzy przejawiają potrzebę przynależności. Wielu z nich poszukuje również alternatywy dla wzorca mężczyzny wyniesionego z domu. Często takim „zastępczym ojcem” staje się lider grupy, osoba dla niej zasłużona, z reguły silny psychicznie i fizycznie mężczyzna.

Przeciw radykalizacji - proces przeciwdziałania i wyprowadzania z radykalizacji

W wywiadach z „fanatykami” pojawiły się pytania o to, jak przeciwdziałać radykalizmowi i ekstremizmowi. Trudno było im na nie odpowiedzieć, ponieważ uważają, że te zjawiska są wobec nich zewnętrzne i ich nie dotyczą. Skoro radykalizmu nie można porównywać z terroryzmem, faszyzmem, neofaszyzmem czy rasizmem, to fanatycy nie widzą tego problemu w Polsce i w swoim środowisku.

Wiele państw podjęło już stosowne kroki w celu przeciwdziałaniu radykalizacji. W Polsce zajmują się tą kwestią nieliczne organizacje pozarządowe, ale nie politycy, którzy są u władzy. Samo uświadamianie powagi sytuacji i mówienie o działaniach rekruterów nie wystarczy, by uchronić młode pokolenie przed przyjmowaniem skrajnych poglądów. W nomenklaturze naukowej istnieją już pojęcia takie jak **zapobieganie brutalnemu ekstremizmowi (PVE) czy zwalczanie brutalnego ekstremizmu (CVE), określające szereg pozbawionych przymusu działań, które mają doprowadzić do zmniejszenia zaangażowania - zwłaszcza młodych ludzi - w działania terrorystyczne.** Coraz częściej podejmuje się również kroki w celu deradykalizacji jednostek lub grup.

Deradykalizacja to proces psychologiczny prowadzący do porzucenia ekstremistycznych ideologii oraz zminimalizowania prawdopodobieństwa ponownego zaangażowania się w działalność terrorystyczną. Tym samym odnosi się do osób i grup, które już przeszły proces radykalizacji.

Jest to niezmiernie trudny i wielopoziomowy proces, który polega na stopniowym wyjaśnianiu źródeł skrajnych teorii i poglądów, wymagający dobrowolnego odizolowania się jednostki od szkodliwej grupy. Edukatorzy, a wśród nich byli ekstremiści, doceniają wagę alternatywnej narracji będącej w stanie odpowiedzieć na potrzeby osoby, która próbuje się odnaleźć w nowej (dla niej) rzeczywistości. Z kolei **kontrradykalizacja polega na działaniach prewencyjnych, np. uniemożliwiających rekruterom skuteczne dotarcie do osób podatnych na wpływy, tak, aby zapobiec włączeniu ich do radykalnej organizacji.**

Celem projektów deradykalizacyjnych jest bezpieczne przeprowadzenie człowieka przez proces ponownego przystosowania do współżycia społecznego, znalezienie alternatywy dla życia podporządkowanego skrajnej ideologii oraz niedopuszczenie do ponownego wejścia takiej osoby w środowiska radykalne.

DARE przeciw radykalizacji

Temat radykalizacji społeczeństwa jest obecny w badaniach, politykach społecznych oraz działaniach prewencyjnych i edukacyjnych. Badacze DARE zbudowali bazę 100 dokumentów, stworzonych w krajach członkowskich Unii Europejskiej, a także w kilku krajach niezrzeszonych. Przeanalizowano również 13 dokumentów stworzonych i obowiązujących w Unii Europejskiej.

Dobór dokumentów umożliwił szerokie spojrzenie na walkę z radykalizacją i ekstremizmem, a także poznanie praktyk w krajach o odmiennej kulturze, tradycji i zwyczajach. Wybór dokumentów nie był przypadkowy. Oparto go na wywiadach przeprowadzonych z 25 praktykami, badającymi metody przeciwdziałania radykalizacji oraz podejmującymi działania deradykalizacyjne i kontrradykalizacyjne w swoich krajach. Odbyte rozmowy pomogły również w sformułowaniu dziewięciu kategorii analitycznych, które umożliwiły przeprowadzenie analizy porównawczej wybranych źródeł.

Odbyte rozmowy pomogły również w sformułowaniu dziewięciu kategorii analitycznych

Wyodrębniono następujące kategorie:

- » **podejście społeczne i edukacyjne** (waga przywiązywana do czynników związanych ze społecznymi i edukacyjnymi aspektami radykalizacji w analizowanych politykach i programach),
- » **wyróżnienie populacji młodych ludzi** (odniesienie się do ich potrzeb i cech),
- » **komunikacja** (praktyczne narzędzia komunikacji służące upowszechnianiu prointegracyjnego, inkluzywnego dyskursu, który można wykorzystać jako metodę walki z radykalizacją),
- » **skupienie na społecznościach lokalnych** (praca ze społecznościami lokalnymi, opieranie się na już istniejących więzach zaufania i wiarygodności, a także pozyskiwanie partnerów w tych społecznościach w celu rozpowszechniania narracji przeciwdziałających radykalizacji postaw),

- » **czynniki zewnętrzne** (wpływające na procesy radykalizacji w Europie),
- » **współpraca na poziomie UE i międzynarodowa** (współpraca regionalna, krajowa i międzynarodowa jako krok w kierunku skutecznego przeciwdziałania radykalizacji),
- » **logika instytucjonalna i oddolna** (niehierarchiczne rozwiązania organizacyjne do skutecznego zwalczania zagrożenia terrorystycznego),
- » **budżety** (wszelkie odniesienia do budżetu przeznaczonego na realizację programu lub strategii),
- » **ewaluacja** (odpowiednie rozwiązania mające służyć do oceny skuteczności programu lub strategii).

Dokonana analiza umożliwiła wyodrębnienie skutecznych działań, które wspierają proces kontrradykalizacji oraz deradykalizacji. Na tej podstawie sformułowano szereg rekomendacji dla osób i instytucji odpowiedzialnych za opracowywanie oraz wdrażanie polityk zapobiegania i przeciwdziałania radykalizacji postaw na poziomie UE, państw członkowskich oraz NGOs.

Zaleca się:

- 1. Przyjęcie podejścia międzysektorowego** opartego na współpracy wielu podmiotów, z bardziej szczegółowym uwzględnieniem aspektów lokalnych oraz organizacji pozarządowych (z zachowaniem ich autonomii).
- 2. Skoncentrowanie narracji przeciwdziałających radykalizacji** na budowaniu „wspólnej przyszłości”, a nie tylko na uznawaniu i szanowaniu różnic.
- 3. Uwzględnienie szerokiego zakresu ideologii i zachowań**, które obejmuje radykalizacja, jak również procesu skumulowanej radykalizacji.
- 4. Opracowanie i wdrożenie skutecznych mechanizmów monitorowania** internetu i platform mediów społecznościowych, które są powszechnie wykorzystywane jako narzędzia propagandy przez organizacje ekstremistyczne.
- 5. Zająć się potrzebami młodzieży** (grupy najbardziej narażonej na potencjalną radykalizację) poprzez politykę i programy w zakresie jej integracji społecznej, upodmiotowienia i edukacji oraz uwzględnienie jej poglądów, ponieważ jest ona również motorem zmian.
- 6. Wdrożenia strategii komunikacyjnych** w celu przeciwdziałania radykalizacji postaw oraz stosowanie włączającego (inkluzywnego) dyskursu.

- 7. Wspieranie szkół i organizacji pozarządowych** w promowaniu aktywizmu obywatelskiego, korzystania z instytucji demokratycznych i zrozumienia wartości obywatelskich, aby umożliwić młodym ludziom aktywne i krytyczne zaangażowanie się w ulepszanie systemu demokratycznego.
- 8. Opracowanie środków oceny wpływu/ narzędzi ewaluacyjnych** w celu oceny skuteczności polityk przeciwdziałania i zwalczania radykalizacji postaw.
- 9. Promowanie europejskiego „banku pomysłów”** gromadzącego rozwiązania w zakresie radykalizacji postaw opracowane na poziomie narodowym i lokalnym, które będą wykorzystywane i udostępniane państwom członkowskim UE stojącym w obliczu zagrożenia radykalizacją jako punkty odniesienia oraz modele, które można dostosowywać do innych kontekstów prawnych i kulturowych.

Podcast i videocast

Rozmowy prowadzi red. Marcin Łukawski.

DARE jest finansowany przez UE w ramach programu Horyzont 2020.

Wprowadzenie do projektu DARE

Tym odcinkiem Civitas on Air otwieramy wyjątkowy, 5-odcinkowy cykl podcastów poświęcony projektowi badawczemu „Dialog o radykalizacji i równości” (DARE). O tym, dlaczego radykalizacja w dwudziestym pierwszym wieku zatacza coraz szersze kręgi w Europie (i nie tylko), jak ją badać oraz - a może przede wszystkim - jak jej zapobiegać, opowie pierwszy koordynator projektu DARE w Collegium Civitas, dr Łukasz Jurczyszyn.

<https://open.spotify.com/episode/76Sh5UQ2a7Ku3uL21B0oFK?si=f1ff47a7fabb4e55>

POSŁUCHAJ > **LUB** **ZOBACZ >**

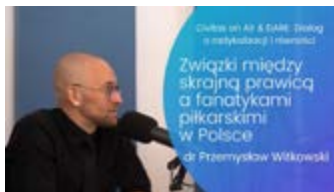

Jak zostaje się „radykalnym” kibicem? Wnioski z badań nad fanatykami piłkarskim

W drugim odcinku cyklu podcastów poświęconych projektowi badawczemu „Dialog o radykalizacji i równości” (DARE) przeniesiemy się do świata kibiców - nie tyle piłki nożnej, co konkretnych klubów piłkarskich. O tym, kim są fanatycy, po co im ustawki i jak ważny jest dla nich sport, opowie dr Paweł Kuczyński, obecny koordynator projektu DARE w Collegium Civitas.

<https://open.spotify.com/episode/0TuTrtxvHw5ERfqLlIEWOX?si=6b66e6c4803e4cf9>

POSŁUCHAJ > **LUB** **ZOBACZ >**

Polityczny wymiar „radykalnego” kibicowania. O związkach między skrajną prawicą a fanatykami piłkarskimi w Polsce

Trzeci odcinek cyklu podcastów poświęconych projektowi badawczemu „Dialog o radykalizacji i równości” (DARE) to spotkanie z dr. Przemysławem Witkowskim z Instytutu Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Collegium Civitas, który opowie o związkach fanatyków piłkarskich z ideologią neofaszystowską, jak wyglądają ich relacje ze skrajną prawicą w Polsce oraz jaki jest polityczny wymiar ich „radykalnego” kibicowania.

<https://open.spotify.com/episode/21nPkrtE60Wa8zESSPx2AD?si=7778aceae94e4dc7>

POSŁUCHAJ > LUB **ZOBACZ >**

Europejskie programy przeciwdziałania radykalizacji i zwalczania terroryzmu. Wnioski z analizy

W czwartym odcinku specjalnego cyklu podcastów poświęconych projektowi badawczemu „Dialog o radykalizacji i równości” (DARE) poszerzymy nasze spojrzenie na problematykę anty- i deradykalizacji, a także zastanowimy się nad skutecznością różnych polityk przeciwdziałania radykalizacji i zwalczania terroryzmu, których w projekcie DARE przeanalizowano aż 100! Zapraszamy do wysłuchania podcastu z udziałem dr Pauliny Piaseckiej, dyrektorki Centrum Badań nad Terroryzmem im. Krzysztofa Liedela w Collegium Civitas.

<https://open.spotify.com/episode/2P6Jj1ttGrNDfctofCii?si=7345d92584334b4b>

POSŁUCHAJ > LUB **ZOBACZ >**

Podsumowanie badań w projekcie DARE

W ostatnim, piątym odcinku cyklu podcastów poświęconych projektowi „Dialog o radykalizacji i równości” (DARE) po raz kolejny spotkamy się z dr. Przemysławem Witkowskim oraz dr. Pawłem Kuczyńskim, którzy podsumują przeprowadzone badania oraz opowiedzą o tym, co tak naprawdę napędza radykalizację i jak ją skutecznie powstrzymać.

<https://open.spotify.com/episode/3QI7NN99eSGwwNr02WeW2G?si=7a99ac721bb4412e>

POSŁUCHAJ > LUB **ZOBACZ >**

Więcej informacji na temat rezultatów projektu DARE:

dr Paweł Kuczyński - socjolog, nauczyciel akademicki, badacz i przedsiębiorca. Specjalizuje się w badaniu i analizie ruchów społecznych. Prezes Fundacji Zespołu Analiz Ruchów Społecznych. Od 20 lat zajmuje się konsultacjami społecznymi, towarzyszącymi inwestycjom makrostrukturalnym (rewitalizacja, ochrona środowiska, energetyka, infrastruktura drogowa). Koordynator projektu DARE w Collegium Civitas.
Kontakt: pawel.kuczynski@civitas.edu.pl

dr Paulina Piasecka - ekspertka w zakresie nauk o bezpieczeństwie, analityczka, specjalistka w obszarze terroryzmu międzynarodowego i walki informacyjnej, współautorka i redaktorka publikacji nt. tych zjawisk, dyrektorka Centrum Badań nad Terroryzmem im. Krzysztofa Liedela w Collegium Civitas.
Kontakt: paulina.piasecka@civitas.edu.pl

dr Przemysław Witkowski - politolog, historyk myśli politycznej, specjalista z zakresu ruchów i grup radykalnych, zarówno lewicowych i prawicowych, jak również tych o charakterze mieszanym. Zajmuje się także związkami ideologii i popkultury w filmie, serialu telewizyjnym, komiksie, muzyce rozrywkowej, ze szczególnym naciskiem na propagandę polityczną, zwłaszcza polską. Bada również kwestie mniejszości etnicznych i religijnych w Polsce i regionie, a także ich znaczenie polityczne.
Kontakt: przemyslaw.witkowski@civitas.edu.pl

dare-h2020.civitas.edu.pl

www.dare-h2020.org

Wydawca

!Collegium Civitas

www.civitas.edu.pl

Pomysł i współpraca redakcyjna

Concept PR

Layout i opracowanie graficzne

KKWADRAT.com

DARE

Dialogue About Radicalisation & Equality

Projekt finansowany przez Unię Europejską
z programu Horyzont 2020
w ramach umowy grantowej nr 725349

Poglądy prezentowane w niniejszym materiale są poglądami autorów; Komisja Europejska i Agencja Wykonawcza ds. Badań Naukowych nie ponoszą odpowiedzialności za zawarte w nim informacje.

